{3

IN NOMINE JESU
DISPUTATIO POLITICA
DE
LEGE,

Quam
Sub PRÆSIDIO
VIRI
Plur. Reverendi, Excellentissimi, ut & Clarissimi,

DN. MICHAELIS WENDELERI, SS. Theol. Licent. & Philosophiæ Practicæ Professoris Publici celeberrimi, Præceptoris ac Patroni omni observantiæ cultu ætatem colendi,

publico examini submittet

ERICUS MAURITII,
Itzehoâ Holsatus
A. & R.

ad d. XXX. Martij horis matut.
In Auditorio majori.

WITTEBERGÆ,
TYPIS JOHANNIS HAKEN, M DC L.

I. N. J.

NOn malè Romanæ Eloquentiæ Parens *Cicero pro A. Cluentio. Ut corpora*, inquit, *nostra sine mente; sic civitas sine legibus, suis partibus & nervis, sanguine, & membris uti non potest*. Sunt etenim leges propterea latæ, ne Respublica quid detrimenti capiat. Hinc ea, quæ ad Imperij tùm dignitatem, tùm utilitatem spectant, iis comprehendere solenne esse debet Rerumpublicarum administratoribus. Eæ ergò ubi vel omninò desunt, vel minus servantur, non id fit, quod esse queat è Reipublicæ emolumento. Sed primò quidem Reipublicæ utilitas fusq; deq; habetur, demum quoq; damnum, quod avertere leges student, accersitur. Et hinc paulatim ipsa Respublica in ruinam spectat. Præcipua ergò Politico & Civilis doctrinæ studioso esse debet legum cura. His enim in gyrum rationis reducuntur, quos effera animi rabies ad vitiorum turpitudinem avocat: his assueti virtutibus animi ad capessendum porrò hoc studium incitantur. Quocirca & mihi nunc sententia sedet, paucis, quantum per ingenii tenuitatem licebit, materiam hanc delibare.

1. Ne verò in principio statim impingamus, à Definitione auspicati, quid potissimum nobis hoc in loco legis nomine veniat, evolvemus. Definimus legem, *statutum*,

cui aliquis obedire tenetur. Derivationem ejus, an à ligando, legendo, vel eligendo deducatur, Grammaticis relinquimus.

2. Hujus variæ divisiones habentur. Aut enim sunt *divinæ* aut *humanæ*. Divinæ, quarum à DEO autore, humanæ, quarum ab hominibus origo est. Dividuntur præterea in eas, quæ omnibus hominibus communes, & quæ genti vel Reipublicæ alicui propriæ sunt, quas Civiles etiam vocant. Et hæ ipsæ quidem duplici iterum ratione dicuntur. Primò enim vocabuli hujus usus est, ut omnes leges, quibus civitas aliqua regitur, atq; adeo naturales etiam includat; & has latè dictas civiles leges appellamus. Dehinc aliquando pro ijs legibus usurpatur, quæ naturalia præcepta omninò admixta non habent, quas strictè dictas civiles leges vocamus. Hæ igitur diversæ legum species quemadmodum reipsa, ita etiam origine discrepant.

3. Et de ijs quidem, quæ omnibus communes sunt, quas sua etiam sponte nullo docente omnes, quibus integer est rationis usus, cognoscunt, nemini dubium esse potest, quin cum ipsis hominibus ceperint. Ita enim comparatæ sunt, ut sine illis hominum vita & societas certo talo consistere haud quaquam possit. De civilibus verò legibus, ad quos autores earum referenda sit origo, toto cælo discrepantes veterum sententias numerare licet. Fuere enim, qui originem earum Cereri acceptam ferrent. Unde ita Ovidius lib. 15. Metamorph.

Prima dedit leges, Cereris sunt omnia munus.

In eandem quoq; sententiam *Diodorus Siculus lib. 6. hæc habet: Præter repertum ab ea frumentum leges dedit, quibus justè pieq; homines vivere assuescerent.* Ex quo & legiferam dixerunt. Ita quippe IV. Æneidas Virgilius:

mactant

— — — *mactant de more bidentes*

Legiferæ Cereri.

Alijs tamen primus Rhadamanthus fuiſſe videtur, qui ad legum civilium normam actiones dirigere homines voluerit. Vide Polydorum Vergilium de rerum Invent. lib. 2. cap. 1. p. 99. Alij in alias conceſſere ſententias.

4. Quam parùm tamen hæc à veteribus literis prodita cum veritate conſentiant, lubet oſtendere verbis ejuſdem, cujus ſupra mentionem fecimus *Polydori Vergilij*, Viri doctiſſimi. Ita verò ille *lib. 2. cap. 1. p. 101. Deus ipſe auctore Joſepho, leges, quas deinde hominibus conſtitutas volebat, primò Moſi tradidit, qui deinde primus legislatorum omnium quos commemoravimus (quippe quibus teſte Euſebio longe ætate ſuperior fuit) eas Hebræis dedit. Teſtis idem Joſephus contra Appionem. Dico igitur noſtrum legislatorem, quemlibet, qui memorantur, legislatorum antiquitate præcedere. Lycurgus enim & Solon & Zaleucus Locrenus & omnes, qui apud Græcos mirabiles ſunt, novelli atq; recentes, quantum ad ipſum comparati, eſſe noſcuntur, quando nec ipſum nomen legis apud Græcos olim fuiſſe agnoſcitur. Teſtis Homerus eſt, qui nusquam in opere ſuo hoc uſus eſt nomine. Et paulo inferius addit. Nam cum ſit tempus infinitum, ſi quis eum comparet aliorum legislatorum ætatibus, hunc ultra omnes inveniet. Euſebius quoq; in 10. de Præpar. Evang. Moſen multò ante Cererem, quæ fertur prima ut diximus leges edidiſſe, fuiſſe teſtatur.* Hactenus ille. Nec tamen ipſe etiam rem acu tangere videtur, ubi Moſen primum harum legum autorem facit, earumq; originem ad ejus tempora refert. *Eam enim (inquit) mortalium omnium primus Moſes Hebræis conſtituit, quæ cæteris deinceps hominibus condendarum legum haud dubiè exemplar fuit. Ac talis juris atq; legum origo.* Non enim ignoramus, exſtitiſſe multis ſeculis ante latas has ipſas leges Imperia, ad horum verò

administrationem sufficisse leges, quas vocant naturales, ultra fidem est. Mores enim populorum diversi diversas quoq; leges exigunt; hæ verò ipsæ sunt, quæ civiles appellantur; atq; adeò jam ante Mosen civilium legum origo fuit.

5. Inter eos tamen legislatores, quorum fama Historicorum scriptis celebratur, primum esse Mosen facilè largior. Factum illud tùm temporis injuriâ, tùm, quòd earum legum, quæ ante ipsius ætatem in usu fuerunt, ea esset conditio, ut cum autoribus suis plerumq; interirent, vel hercle ætatem non ferrent: Primus verò Moses ejusmodi legibus suggerente summo Numine Hebræos astrinxerit, quæ & optimæ essent, & longissimo temporis intervallo ad posteros transmitterentur. In eandem sententiam *Excellentissimus Dominus Præses* inter originem legum earundemq; perfectionem distinguit. *Vid. Philosoph. Pract. lib. 2. sect. 2. cap. 5. quæst. 1. p. 731.* Non defuerunt ergò etiam ante Mosis tempora hominibus leges civiles, defuerunt verò adeo omnibus partibus absolutæ, & quibus vix quicquam ad summam perfectionem deesset.

6. Fuit ita legum ac præcipue civilium origo, nunc ad celebriores ejus distinctiones. Constat autem hæc lex aut scripto aut sine scripto. Scripta lex, quæ scripto comprehenditur, sive quæ scripto præcipit, quid sit agendum. Non scripta est, quæ viva voce præscribit quid sit agendum, sive quæ literis non est consignata. Scriptis uti familiare fermè omnibus gentibus fuit; non scriptis usi fuere Lacedæmonij & Æthiopes. Romani utramq; rationem amplexi videntur, & tàm scriptis quàm non scriptis legibus Reipublicæ suæ commodis consuluisse, secuti partim Exempla Athenarum, partim & Lacedæmoniorum, à quarum Civitatum institutis origo Romani juris fluxisse videtur §. 10. *Instit. de jure Nat. Gent. & Civili.*

7. Sunt

7. Sunt quidem, qui hic in controversiam vocant hanc legis civilis divisionem. Neq; enim esse putant legem hujusmodi, nisi quæ scriptis comprehendatur. Contrarium nobis probatur ex definitione legis civilis: Lex Civilis est jussum à suprema potestate promulgatum. Non verò ullius scriptionis in hac definitione fit mentio. Quæ si ad legis essentiam pertineret, sicco pede prætereunda minime esset. Deniq; si sine scriptione nulla lex esse potest, nullæ jam fuerunt leges Lacedæmoniorum, & cultissima Respublica eo munimento caruit, quo sine consistere nulla potest. Nec est, quòd objiciant, fas esse, ut innotescant leges, ne ignorantia peccandi licentiam excuset, atq; adeò literis illas esse mandandas. Fieri enim illud etiam alia ratione potest, quemadmodum exemplum Lacedæmoniorum & testis quotidiana experientia docet.

8. Interim nec illud quidem diffitemur, ex usu esse Reipublicæ, ut literæ custodiant legum præcepta. Fit enim hac ratione, ut peccandi libido non facile occupet subditorum animos; assiduè quippe ob oculos versatur lex, & quæ huic plerumq; additur pœna peccandi licentiam cohibet. Ad posteros præterea ita feliciùs transeunt optimæ constitutiones, nec facilè in usu esse desinunt, ubi custodes literæ earum memoriam omnibus suggerunt. Hinc Romanis more receptum erat, in æs incidere leges, ut abolere eas nulla posset temporis vetustas. *Vid. Liv. l.3. Paullum Manutium de legibus Romanis p.336.*

9. Est præterea lex vel *Fundamentalis*, vel non *Fundamentalis*. Fundamentalis, quæ inde nomen traxit, quòd sit publicæ salutis quoddam quasi fundamentum, modum imperantibus præscribit. Non fundamentalis subditis agenda præscribit. Hæc ad subditos pertinet, illa ad imperantes. Ubi in Imperiis nonnulli in legum hujusmodi

verba

verba jurant, vel alia ratione fidem dant, fore ut ne latum quidem unguem ab ijs discedant. Nullus tamen legum harum usus est in Imperio Monarchico. Ab unius enim nutu pendent ibi omnia, qui reliquis præest. A nullo ergò leges ille accipit. Qui enim leges accipit, illis etiam invitus tenetur. Non ergò ab ipsius nutu omnia pendent; quod tamen in Monarcha non scriptores solùm omnes, sed res ipsa etiam requirit.

10. Non malè proinde *Bodinus cùm in libris de Republica lib. 2. cap. 6. tùm in Methodo Historiarum cap. 6. pag. mihi 187.* omninò negat, eum esse imperij nostri Romano Germanici statum, quem Monarchicum Politici vocant; Inductus præcipuè isthoc argumento, quod nemo Imperio præficiatur, nisi legibus, quibus Fundamentalium nomen fecere, se adstrinxerit, fidemq; dederit, fore, ut nihil eorum, quæ priscis legibus ad tuendam Imperij dignitatem introducta animadverterit, sine Electorum consensu immutet. Sunt autem leges Fundamentales Imperij Romani, Aurea Caroli IV. Bulla, Constitutio Pacis Religiosæ & Profanæ, nec pauci præterea recessus. *Clariss. Reinking lib. 2. class. 2. cap. 6. n. 4.* Liebenthael *Disp. 7. thes.* Præcipua harum legum capita vide sis apud eundem Liebenthael loco superiori th. 9.

11. Distinguuntur insuper leges in Universales & Particulares. Et universales quidem dicuntur, quæ in universa Republica valent; Particulares, quæ in aliqua saltem Reipublicæ parte. Justas & Injustas. Justæ sunt, quæ cum ratione consentiunt, sive quæ ea ratione nituntur, quæ pietate & prudentiâ illustribus viris probatur. Injustæ, quibus hæc requisita desunt. A ratione verò dissentiunt leges, quæ à naturalibus legibus, vel æquitate, alienæ sunt.

12. Progredimur ad eos, qui legum ferendarum potestate gaudent. Feruntur ergò illæ ab iis, penes quos est

sum-

ſummum imperium, dantur verò ſubditis. Omnes, quippe homines aliorum reſpectu vel ſunt Imperantes, vel Parentes, vel deniq; Pares. Par verò pari legem ferre non poteſt. Æqualis namq; eorum poteſtas nullius imperium, nulliꝰ obſequium admittit; nec parentes quidem Imperantibus. Cui enim leges dantur, is illis etiam invitus obtemperare cogitur. Et ita Imperantes à Parentibus ſive ſubditis cogerentur; quod abſurdum eſſe etiam illi intelligunt, qui nondum ære lavantur. Relinquitur ergò, dari eas ſubditis, ferri verò ab ijs, à quorum arbitrio rei ſumma pendet.

13. Conſequens hinc illud eſt, in eo Imperio, ubi legum ferendarum abſoluta poteſtas penes unum eſt, Monarchiam, ubi penes plures, ſed pauciores tamen, Ariſtocratiam, ubi penes populum, vel majorem ejus partem, Democratiam vigere potiſſimum. Quanquam enim regni alicujus ſtatum non à legum ſolummodo ferendarum poteſtate, ſed belli etiam indicendi, finiendi, fœdera pangendi, magiſtratus inferiores creandi &c. jure metiri videantur emunctæ naris Politici, (de quibus requiſitis legere eſt Bodinum accuratè & doctiſſimè differentem, cum paſſùm in ſuis de Republica libris, tum *in Methodo Hiſtoriarum p. mihi 157.*) Hæc omnia tamen ab abſoluta legum ferendarum poteſtate dependent, & ab eâ divelli nullo modo poſſunt. A qua ſententia nec alienus eſt ipſe *Bodinus lib. de Republ. primo cap. X. ubi in hæc verba differit: Hac jubendæ ac tollendæ legis ſummâ poteſtate, cæteræ majeſtatis capita venire perſpicuum eſt, ut veriſſimè dici poſſit, ſummum Reipublicæ Imperium una re comprehenſum, ſcilicet univerſis ac ſingulis civibus leges dare, à civibus accipere nunquam: nam bellum hoſtibus ſuo jure indicere, aut pacẽ cum ijſdẽ inire, tametſi diverſum quid habere videntur à legis appellatione, hæc tamen lege, id eſt ſummæ majeſtatis juſſu fieri conſtat.*

 14. Quem-

14. Quemadmodum tamen magna enitendum est cura, ne in consideratione regni vel Reipublicæ, eos, qui consilijs Rempublicam juvant, statim rerum summa defungi & Majestatis juribus gaudere putemus; Ita etiam probè ab ijs, qui leges ferunt, discernendi sunt, qui earum ferundarum autores sunt, vel qui aliquid deferunt, quod deinceps mandato Principis accipiat legum autoritatem. JurisConsultis enim & Politicis plerumq; hæc provincia commissa est, potestas verò ferendi leges ad eos duntaxat pertinet, ad quos rerum summa. Ferre ergò leges dicitur, qui jubet, ut rata sint & valeant deinceps, quæ antea non valuere. Impropriè tamen ferre leges nonnunquam dicuntur, qui legum sunt autores. Quemadmodum de Solone, quod Atheniensibus leges dederit, memoriæ proditur, quæ tamen nullæ fuissent, nisi ratas eas habuisset Atheniensium populus. Majestatis enim jura non fuisse penes Solonem, inde sole meridiano clarius elucescit, quòd legem eam, quâ cautum erat, ut capitali is afficeretur pænâ, qui arma populi Atheniensis contra Megarenses concitare animum induxisset, abrogare non potuit. Vide *Iust. lib. 2.*

15. In Imperio nostro Germanico leges condendi potestas ex communi Politicorum sententia ad Imperatorem, Electores, & status reliquos simul pertinet. Vid. Liethael Exercit. XII. th. 23. Unde ista in Recessibus Imperij formula: Mit der Stände ermessen vnd bewilligung R A zu Augspurgck de anno 1559. §. Damit dann hinfüro im Reich. Vide præterea in hanc sententiam ordinationem & Constitutionem super vino de Anno 1497. in princ. Ordinat. Cameræ de Anno 1595. in proœmio. Constitutionem von gemeinen Pfenning de Anno 1495. in princ. Et hinc leges has rectius Imperiales, quàm Imperatorias vocaveris Reichs Abschiede. Ab ipso etiã Imperatore hoc nomen

sortiun-

sortiuntur Unser und gemeiner Stände Abschiede R. A. de Anno 1564. §. haben sie. In Polonia hanc potestatem ad proceres regni detulit consuetudo. In Venetorum Republica sub nascentis ejus Imperij primordiis, ad ducis Sebastiani Chiani tempora, qui circa Annum mundi M. C. LXXV. in vivis fuit, Ducis mandatum legis vires assumebat. Nihil enim illi ad Monarchicam potestatem deerat, quemadmodum hoc ipsum contra Contarenum & Paulum Manutium, Janotus sive Gianatus Donatus evincit. Vide *Bodini Meth. Histor. cap. 6. p. mihi 294. librum de Republica 2. cap. 1. p. 282.* Demum tamen ad Proceres cum Imperio transiit. Quam rationem leges ferendi apud illos nondum delevit dies. Vid. Johan. *Cotov. Synopsin* Reipubl. Venet. c. 7.

16. Operæ pretium hic præterea est, exquirere, an ille, qui rerum summæ præest, legibus, à se aut majoribus latis solutus sit, sive an impune ferat, si ex earum præscripto non vivat? Et affirmativam sententiam nos *cum Bodino l. 1. cap. 8. p. 151.* Liebenthael *Exercit. Politica 8. quæst. 1. Class. 1. cap. 5.* §. 56. ut & omnibus ferè Politices scriptoribus defendere res ipsa cogit. Aut enim suo arbitrio vivit; aut alterius imperio ad servandas leges illas adigitur. Nemo verò illi aliquid pro imperio dare potest, qui in Imperio summus est. Esset enim ita summo etiam superior; quod absurdum. Nec tamen hoc ad alias leges, quam civiles extendi fas est. Hinc est, quòd divina ac naturalia præcepta uno penè ore omnes eximunt. Horum enim ratione principes etiam superiorem habent DEUM, nec ab eorum cultu & observatione ullum hominem vel dignitas vel potestas jure eximet. Neque alia Ulpiani JCti est sententia, *l. Princeps ff. De legibus Senatus Consultis & longa consuet:* Ubi ille Princeps, inquit, legibus solutus est. De omnibus verò ei

rò ei ibidem sermonem esse nemini facilè persuasum esse poterit, qui illud quidem animadverterit, per totum illum titulum legis solùmmodò civilis fieri mentionem, cujus etiam antea definitionem l. 1. ejusd. tituli exhibuit.

17. Nimis quidem hic Principum libidini habenas concedere videntur *Decius & Antonius Butrio, suis in quasdam partes Corporis Canonici Commentarijs, qui referente Bodino lib. 1. cap. 8. p. 153.* illud quidem inficias non eunt, Principem nihil contra divinas leges nihil contra naturæ statuere posse, hanc tamen exceptionem mox subjungunt, nisi ratione probabili ad id faciendum adducatur. Lippis enim ac tonsoribus notum est, nullam probabilem rationem esse, quæ à divinis præceptis & legibus avocare possit hominum animos. Lubet hic accersere Viri Clariss. Johannis Bodini verba, qui abominandam horum Politicorum impietatem his verbis damnat lib. 1. cap. 8. p. 160. *Capitalior hercle fraus est hac disciplinâ Principes imbuere, quàm prædari: nam prædones inopia fere ad aliena capienda cogit; principem autem sic imbutum præclaram juris ac justitiæ speciem sceleribus suis obtendere necesse est; quod si pessimè est à natura pejus etiam à doctrina institutus, in Tyrannum evadet, & impudenter divina, humana, perfringere non dubitabit.*

18. Et hi quidem, dum omnibus fermè legibus Principem solvere nituntur, modum excedunt. Alij verò nimis angustis terminis potestatem ejus circumscribunt, dum eum juxta cum subditis civilibus legibus ijsq; strictè dictis teneri autumant Ita enim argumentari animum inducunt: si naturæ legibus, id est rectæ rationi, Principes omnes obligantur, lex autem civilis rationi cōsentanea esse debet, illud quoq; consequi, Principem legibus Civilibus obligari. Error hic indè originem traxisse videtur nobis, quòd discrimen inter leges civiles latè &

& stri-

& strictè sumtas ignorarent. Consentire cum recta ratione dicitur lex Civilis, quæ vel tota vel cujus pars idem est cum lege naturali. Hoc ipsum legi Civili latè sumptæ competit, nón item de strictè dicta asserendum est, quemadmodum ex thesi 2. apparet. Sin verò idem hanc loquendi formulam esse velint cum hac, non dissentire à lege naturali; non id quidem de præceptis civilibus strictè dictis negamus, illud verò haud videmus, quomodo animum inducere possint, Principem omnibus ijs præceptis quæ non dissentiunt à lege naturali, obstrictum esse cum illis nullus homo teneatur.

19. Tendimus hinc ad legum Interpretationem. Cùm enim sæpissimè fiat, ut ambigua legum vocabula & grata brevitas sensum ipsarum tenebris involvant, Interterprete hercle opus est, qui pellat has nebulas. Exemplo esse possunt latæ ante Justinianum Romanæ leges, quarum nonnullæ adeò ambiguitatis tricis involutæ fuere, ut diversis sectis, Proculianis & Pegasianis originem darent; de quibus vid. *Herm. Vultej. in Proleg. de studio juris, præfixis ejus Tractatui de Jurisp. Rom. pag. mihi 19.* ita ut tandem interpretandi necessitatem Imperatori Justiniano afferrent. Ad quem ergò hæc provincia pertineat dispiciamus. Et æquitas ipsa quidem, istiusmodi hominem postulare videtur, qui id quidem, quid lex sibi velit, non ignoret, & præterea ita comparatus sit, ut nullius amore, nullius odio ductus, id quod sentit, liberè enunciet. Quorum utrumque cùm in eo, qui legum ferendarum potestatem habet, non desideretur, nulla amplius ratione ambigendum videtur, quin ad eum optimo jure pertineat *l. 11. ff. de Leg. & S. C. Bodinus* de Republica *l. 6. cap. 6. p. 1181. Reinking de Regimine Seculari & Ecclesi. lib. 2. Classe 2. Cap. XI. §. 5.* Liebenthal *Exercit. Polit. XII. th. 54. Schönborn lib. 3. Polit. cap. 8.* Cûm enim

nim unusquisq; verborum suorum sit optimus interpres, Principis verò mandatum atq; adeò verba etiam sint leges, non facilè aliùs melius eas interpretabitur.

20. Nihil huic sententiæ derogat, quòd leges sæpissimè ab ipso Principe, qui eas interpretatur, latæ non sint, atq; adeò ejus verba dici nequeant, cùm à majoribus ipsius fortasse originem traxerint, qui vitali aura frui jam pridem desierint. Et hinc ratio illa, propter quam præcipuè æquum esse asseruimus, interpretationem legum pertinere ad Principem, parum firmo talo consistat. Leges enim desinunt esse eorum jussa, qui vita excedunt, cùm ipsi magistratu fungi desinant. Incipiunt verò illius mandata atq; adeo etiam verba esse, qui rerum summæ præficitur. Nec Principi quidem adimit hanc potestatem *l.37.ff. de leg.S.C.* ubi consuetudinem esse optimam legũ interpretem memoriæ proditur. Admonetur enim illa lege duntaxat Principes, ne in aliam sententiam interpretetur legem, quàm eam, quæ vulgo usu recepta sit. Contrarium enim facere, non est interpretari, sed abrogare legem: quod periculo haud vacare compertum est.

21. Nunc ad eos porrò, quorum consiliis illi, qui legis ferendæ potestatem habent, uti consueverunt. Cùm enim magni momenti res sit, perspicere, quid ex Reipublicæ alicujus usu sit vel detrimento, illi plerumq; penes quos sunt Majestatis jura, Viris literarum studio excultis hanc provinciam dant, ut præcepta nonnulla colligant, quibus, ubi deinceps legum autoritas accesserit, populus obedientiam præstet. Hi candidè rem agant, an minus, plurimum interest. Imò in eo interdum totius Reipublicæ salus vertitur. Hinc ejusmodi homines deligendos censent Politici, quibus id detur negotij, qui pietate & morum integritate emineant Liebenthael Exercit. XII. th.26. Schonborne-

bornerus Polit. lib. 3. cap. 11. Nec illud quidem frustra. Pius enim est, qui divinis præceptis, quantum per humani generis imbecillitatem licet, obedientiam præstat. Inter divina verò præcepta haud postremum est, ut in proximū simus æqui. Æquitatem verò hanc qui colet, næ ille feret leges haud iniquas; quod inter præcipuas legis virtutibus haud postremo loco reponendum existimamus.

22. Succedit illud, ut ne à legibus, quas ipse tulerit, vita ipsius discedat. Vix enim est, ut animum inducere possint subditi, eum optimas tulisse leges, qui ipse nihil antiquius habet, quam ut ne ex earum præscripto vivat. Nec enim leges ejus ad conservandam Rempublicam pertinere videbuntur, cujus vita ad eam destruendam cōparata est. Parum præterea sibi constantis animi certissimum signum est, si aliquis contra eam legem, cujus anteà autor fuerat, admittere animum inducat. Facto enim ipso improbat, quod probandum esse anteà populo persuaserat. Hinc plerumq; antiqui eâ pœnâ, quam aliis dixerat, in ipsum animadverterunt. Damnatus est ita non sine dedecore *Licinius* Stolo, primus ex plebe Consul, qui cum lege sancivisset, ne cui plebejo plus centum jugera agri habere, liceret ipse verò deinceps centū & quinquaginta haberet, in judiciū vocatus & primus omniū sua lege punitus est. *Plinius Secundus Novocamensis libro de Viris Illustribus.*

23. Et his quidem meritò accensendam putamus prudentiam. Leges enim non eædem omnibus Rebus publicis, nec omnibus hominibus conveniunt, *Arist. Polit. cap. 1.* Unusquisq; locus suum habet genium; discernere ergò quid aptum sit huic vel illi populo, non cujusvis est ingenij. Ita diversæ leges erant, quibus Athenienses & Lacdæmonij, licet vicinæ gentes, regebantur, optimæ tamen,

& quæ

& quæ utriq; populo convenirent. Factum hoc sine dubio fuit, quòd neuter Legislatorum quicquam desideraret ad solidam prudentiam, & hinc facillimè ambo animadverterent, quid ferrent subditorum mores. Prudentiâ præterea opus est, ne istiusmodi aliquid, quod ad conservandam Reipublicæ salutem symbolum conferre possit, sicco pede prætereatur, sed ut quantum quidem fieri poterit, omnia ea, quæ ad accersendum Reipublicæ commodum, vel avertendum damnum pertinere videbuntur, legibus tùm jubeantur, tùm prohibeantur. Non verò ex mentis acie sunt omnes etiam literati homines, quæ sufficere ad consequendum hunc effectum possit. *Albertus Bolognetus Bononiensis JCtus suo de lege, æquitate, & jure Tractatu cap. 29. n. 14.*

24. Hactenus de iis, ad quos ferendæ & interpretandæ legis potestas & cura spectat. Nunc quare potissimum ferantur, explicare animus est. Videri enim fortasse posset, nullum earum usum esse, cùm natura ipsa effecerit, ut sciamus, quid honestum sit, quid cum honestate minus conveniat, & hinc naturæ leges satis sint ad Politicam societatem conservandam. Nec esset quidem, quod malè cum hominibus ageretur, si nunquam vel latum unguem discederent à legibus naturæ & dictamine rectæ rationis. Nunc verò cùm hoc minus fiat, postulat civiles leges hominum improbitas. Paucis enim virtutum cultus placet, plures ad voluptates & quæ his junguntur vitia, rapit perditæ naturæ ratio. Cum verò hæc ipsa & contra leges naturales fiant, & ad destruendam Reipublicæ incolumitatem pertineant, prudenti consilio introductæ fuerunt leges civiles, quæ præceptorum naturalium violatores pœnâ coercerēt, & præmiis quidem invitando virtutum sectatores, pœnarū atrocitate verò à vitiis avocando humanas mentes Reipublicæ

blicæ consulerent. Ita *Excellentissimus Dominus Præses lib. 2. sect. 2. cap. 5. p. 730.* Utrâq; inquit manu largimur à lege naturæ ad virtutē nos invitari. Verùm cùm obstent partim voluptates, partim malorū sodalitia, virtus sine legibus vel rarò vel difficulter acquiri potest. Utrumq; egò impedimentū legibus Politicis earumq; terrore amovendum est.

25. Patet hinc simul, leges civiles pro gentium diversitate & ipsas diversas esse oportere. Vitiis enim prohibendis præcipuè inserviunt leges. Fit verò sæpissimè, ut ea, quæ ab una aliqua gente inter vitia recensentur, alteri populo nihil cum vitiis vel turpitudine commune habere videantur. Indè ergo est, ut ea, quibus alibi gravissimam leges dictitant pœnam, alicubi legibus permittantur. Adulterij apud alias plerasq; gentes gravissima, eidem sceleri apud Massagetas nulla est pœna. Apud Persas non tantùm legibus permissum, sed honestum etiam fuit cùm cognatis rem habere. Apud Carthaginenses proprios natos exponere, eosdemq; horrendo exemplo mactare, ne in vetitis quidem numerabatur. *Albertus Bolognetus cap. IX. §. 10. p. 195.* Quæ tamen omnia meritò damnantur aliarum regionum & urbium Institutis. Hinc sequitur diversum aliquid apud diversas gentes legibus prohiberi, & propterea ipsas etiam esse diversas.

26. Ea tamen Respublica demum optimis legibus instructa, & benè constituta est, ubi omnia vitia vel saltem ea, quæ oculis exposita sunt, jamq; in publicum prodire incipiunt, prohibentur. Virtutes verò omnes, si non expressè, implicitè tamen, sive ita ut per bonam consequentiam facilè indè deduci possint, probantur. Undè Aristoteli obedientia erga has ipsas leges justitia universalis dicitur, quæ omnes quodammodo virtutes suo amplexu foveat. Quantum verò ex Reipublicæ usu sit, optimis legibus vitia

è confinio ipsius exterminari, manifestum fiet, ubi paululum digressi illud primoribus saltem labijs degustaverimus: quantum detrimenti quædam solummodo vitia afferant, reliquis non leviore incommodo Rempublicam affligentibus.

27. Inter vitia primum facilè locum occupat injustitia. Hæc ergò imprimis sedulò profliganda legibus. Nunquam enim ad frugem emerget Respublica, ubi non succisæ hujus radices. Hinc in prima statim herba necandum hoc malum. Peccat ea aut circa Commutativam aut circa Distributivam justitiæ partem. Circa Commutativam si peccetur, alter quidem defraudabit alterum, alter verò defraudabitur. Urit verò homines præcipue fraus, cui malo nisi leges medelam inveniant, nemo facile in seipsum tam iniquus erit, quin ab hac hominum injustorum societate discedat, & meliori potius Reipublicæ nomen det. Minuetur ergò quotidiè civum numerus, minuetur Reipublicæ autoritas. Quo ipso nullum certius Reipublicæ detrimentum esse potest. Sin verò fiat, ut circa Distributivam justitiam modus excedatur, præmia indignis conferentur, hoc est iis, qui vel à virtutum cultu alieni fuere, vel nulla ratione Rempublicam adjuverunt, dignioribus interim prætermissis. Atq; ita nemo bonus de publica salute cogitabit, cùm ij solum præmiis afficiantur, qui pœna affici meruissent. Nec minus etiam periculi est, si pœnarum infligendarum nulla habeatur ratio; impune enim ferent omnia pessimi homines, qui cum bonos lædant, magistratu interim in eorum nequitiam non animadvertente, Rempublicam itidem civibus privabunt.

28. Multum etiam incommodi ex iis vitiis, quibus circa fortitudinem peccatur, audaciâ nimirum & timiditate in Rempublicam redundat. Utrumq; vitium maximis

 peri-

periculis sæpè involvit publicam salutem. Testes sunt quotquot fermè exstant Historici. Undè cùm à Gallis in discrimen adducta esset res Romanorum, Manlius edicto cavit, ne quis injussus adversus hostem pugnaret, ne suorū audacia hosti victoriam relinqueret. Timiditas verò omnibus fermè gentibus exosa fuit. Hanc cum plerisq; aliis gentibus infamiâ plectebant Græci. Intemperantia quoque, quam proximo pòst hæc vitia loco recensent Ethici, vel prorsus è medio tollit civem sibi addictum, vel inertia eum & turpi otio corrumpit, atq; adeo Reipublicæ inutilem efficit. Ærario præterea publico ejusmodi homo facultates suas consumendo nocet.

29. Et tantum quidem damni à paucis vitiis in Rempublicam diffluit. Plura etiam incommoda à reliquis vitijs ortum trahunt. Cùm verò Principis sit, ea, quæ ad Reipublicæ detrimentum pertinent, in herba, quod dicitur, supprimere; idq; alia ratione nisi per leges fieri nequeat, patet hinc tùm illud, leges maximè esse ex usu Reipublicæ, simulq; illud manifestum redditur, quid potissimum legibus materiam ministret, & circa quid eæ maximè versentur, circa propagandum videlicet virtutis studium, & prohibenda vitia. Interdum tamen etiam Reipublicæ usus exigit, ut legibus id caveatur, quod nihil quidem cum virtutibus ac vitiis habet commune, ad Reipublicæ tamen tranquillitatem & augendam publicam imperij dignitatem pertinet. Et hujus quidem generis statuta multa apud diversos populus reperire est, qualia sunt de Tributis, Jurisdictione, Vectigalibus & hujus farinæ aliis.

30. Ubi verò vitia legibus civilibus prohibentur, in horum numerum solummodò actus exteriores veniunt. Tacitis enim cogitationibus nulla pæna ponitur. Neq; il-

lud ſine ratione. Nullæ enim ſunt leges, niſi pœna coerceatur eorum petulantia, qui contra eas admittunt. Ut verò judex animadvertat in legis violatorem, illud herclè in confeſſo eſt, conſtare prius de veritate admiſſi criminis oportere. Nulla verò ratione indagari poſſunt hominum cogitationes. Impunè ergò contra leges has ipſas aliquis peccaret; atq; adeò nullus earum uſus, nulla autoritas eſſet. Alia verò in divinis legibus ratio eſt. Nec enim humanæ cogitationes fugiunt divinum Numen. Eæ ergò iis meritò coercentur, & adeò juſta etiam pœna excipit impietatem hominis contra hanc legem admittentis.

31. Et hæc eſt legum materia. Reliquum eſt ut legum ſententia verbis, quantum fieri poterit, pauciſſimis includatur, eæq; ad exiguum numerum revocentur. Vide Bodinum *lib. 6. cap. 6. p. 1183. Schönborn. lib. 3. cap. 4. §. 3. & cap. 7. Senecam Epiſt. 95.* Liebenthael *Exercit. XII. th. 34.* Plerumq; enim vulgus è verborum numero rerum lege cautarum multitudinem metitur, faciliùs quoq; ſubditorum animis inhærent legum præcepta verbis pauciſſimis, quàm longis verborum ambagibus explicata. Corruptæ etiam Reipublicæ indicium eſt legum multitudo. Illis enim hominum improbitas coërcetur, quam tùm creviſſe oportet, cùm creſcunt leges. Unde *Tacitus lib. 4. Annal.* corruptiſſimam vocat Rempublicam, in qua plurimæ leges. Exempla inſuper celeberrimarum Rerumpublicarum, ſententiam noſtram probant. Paucæ fuerunt Lycurgi, Paucæ Solonis leges, paucæ duodecim tabularum, nec multæ etiam Zaleuci, quas Thuriis dedit: cujus legibus cum ij, qui exceperunt ejus ætatem, alias per ſubtilitatem & nimiam curam adderent, factum hinc, ut celebres magis quàm boni redderentur. *Lipſ. in lib. monit. Polit. cap. 10.*

32. Vide-

32. Videtur quidem legum multitudinem non parum facere ad coercenda vitia. Plura enim ijs prohibentur quàm ubi admodum exiguo numero terminantur. Sed nec illud quidem verum esse patiuntur tot Rerumpublicarum exempla, ubi quò majorem legum, eò minorem virtutum copiam fuisse experientia testatur. Præterea ubi damnamus multitudinem legum, non illud volumus, ita in eam curam summâ ope enitendum esse, quò paucissimæ sint leges, ut ea quæ necessariò iis includenda fuissent neglectui habeantur, qualia hercle sunt ea, quæ vitijs prohibendis inserviunt; Sed hæc duntaxat mens nostra est, eam oportere esse legumlatoribus curam, ne præceptis necessarijs addantur istiusmodi leges, quæ vel nihil necessitatis, vel parum utilitatis habent. Hujusmodi leges sunt quæ de ijs constituuntur, quæ, ut Pomponius inquit, non ἐπὶ τὸ πλεῖστον sed ἐκ παραλόγου fiunt. In harum censum juxta *Platonem* referendæ sunt plurimæ leges, quæ vulgò feruntur de Jurisdictione, Vectigalibus, tributis, re nautica. Quibus ut maximè carere Respublica non possit, ex usu tamen est Reipublicæ esse eas quàm paucissimas.

33. Illud quoq; plerumq; legum multitudinem comitatur, ut secum trahat inauspicatissima litium semina. Exemplo esse potest Gallia, quam omnes Europæ populos litium abundantiâ jam pridem superasse cùm res ipsa loquitur tùm ipsi etiam Galli testantur. Vide inter eos Bod. *pag. 1183.* Incrementum verò litium fuit à legum multitudine, quam primus quidem Carolus septimus, de hinc etiam reliqui Reges invexerunt. *Bod. dicto loco.* Plura enim sunt, quæ in dubium vocari posśint legibus mole & multitudine suâ laborantibus, quàm ijsdem & paucis existentibus, & nervosa brevitate conscriptis. Lubet hic asscribere ejusdem *Bodini* verba *lib. 6. cap. 6. de Republ. p. 1184. Qui*

legum multitudinem invexere, cùm litibus modum imponere se posse arbitrarentur, Herculē in Hydræ capitibus amputandis imitati videntur, nam una lite resectâ, septem renatas videmus, ex illa verborum ac rationum sine ratione farragine, quæ legibus suadendis admiscetur. Et paulò superius: *Nullum caput esse legis, nullum verbum, nullam syllabam, nullam literam, ex qua argumenta, aut vera, aut verò similia ad litium propagationem exprimi non possint.* Hactenus ille.

34. Et hæc habere debent bonæ leges, antequam in publicum prodeant, tùm promulgatione opus est. Hæc enim ubi non præcessit, statuta hujusmodi legum vigorem obtinere nequeunt. Promulgari verò dicitur lex, ubi ea in publico ponitur, & omnium oculis submittitur. Promulgatione verò facta in Monarchia quidem vel Aristocratia, ad obedientiam confestim astringuntur subditi, nisi fortasse certo demum tempore à promulgationis die autoritatem legi accedere velit magistratus. Quod in nonnullis imperijs usu frequens esse solet, ut ne à violatæ legis crimine liberet aliquos ignorantia. Nec abs re quidem hoc esse videtur, si multitudo subditorum vel aliqua difficultas obstet, quò minus ad omnes exiguo temporis intervallo legis latæ fama pervenire possit.

35. In Democratia promulgationem fieri receptum est, antequam leges ferantur. Leges verò priusquàm latæ sint, neminem obligant. Non ergò eo existente Reipublicæ statu à promulgationis tempore existimandum est, eas valuere, sed tùm demùm robur assumunt, ubi ad populum rogantur, & communi calculo probantur. Ea verò potissimum causa esse videtur, quare Reipublicæ statu ad Democratiam inclinante, promulgari primùm, dehinc ferri leges necesse sit, quòd ad populum ibi legis condendæ potestas pertineat: Is verò quàm de lege decernat, prius

eam cognoſcere debet; quod fieri duntaxat poteſt promulgationis beneficio. Inde ſpatium promulgationis apud Romanos erat trinundinum, hoc eſt per tres nundinas. Cùm enim nundinarum cauſa ex agris in urbem cives cònvenirent, per trinundinum leges, ut à ruſtica plebe ter legi cognoſciq; poſſent patere voluerunt. *Paul. Manut. Antiquit. Romanarum libro de legibus p. 316.* qui in eandem nobiſcū ſentētiam de promulgatione illa, quæ apud Romanos ante latas leges in uſu erat ita: *Id autem eò fiebat, ut inſpiceret, qui vellet, inſpectam legem conſideraret: non ſolùm ut intercedi poſſet antequam ferretur, verùm etiam ut aliquando antè ſtatuere cuivis liceret, utrum cùm ferretur antiquanda ſuffragiis, an accipienda lex eſſet. Addo etiam illud, ut quis monere legislatorem poſſet vel de corrigenda vel de non ferenda lege.*

36. Quemadmodum tamen,

Non minor eſt virtus quam quærere partа tueri;

Sic etiam danda eſt Principi opera, ut non ferat modò & promulget optimas leges, ſed earum etiam conſervandarum rationem ineat. Legum enim autoritas in conſervandis potiùs illis, quàm in condendis & conſtituendis cōſiſtit, ut verè *Phædon ille ad Thebanos. Antonius de Guevara Horol. prin. p. 379.* Fiet verò illud, ſi legislator non ſolùm exponat, quid lege cautum velit, ſed additis præterea pœnis in ipſarum violatores animadvertat. Sola enim pœnæ formido à legum contemtu malos homines avocat. Et nulla violandæ legis major eſt occaſio, quàm ſi eam is, qui tulit, ſua lenitate perrumpat. *Bodin. de Republ. lib. 5. cap. 12. p. 826.* Et hinc eſſe puto illud Modeſtini JCti. *Legis præcipua virtus eſt, Imperare, vetare & punire.*

37. An

37. An verò aliquis contra leges admiserit, interdū ipse, qui leges condidit, earundemq; ferundarū potestatem habet, cognoscit, idq; si res majoris sit momenti, & non facile inferioris judicis sententiâ dirimi possit; interdum dati ab eo judices. Qui in illud quidem præcipuè mentem versant, num ita peccarit reus, ut id, quod lege prohibitum est, admittere non erubuerit, circumstantiis plane ijsdem, quæ ibidem exprimuntur. Et ita quidem adjecta pœna legis violatorem exspectat. Sin verò circumstantiæ diversum aliquid fortè suaserint, ad vicinam legibus æquitatem divertere tutius magisq; consultum est.

38. In judicis tamen arbitrio non est, (modo ne idem sit summus magistratus) ut contra legum præcepta aliquid decernat, licet ipse à justitiæ norma alienam putet legem. *Vid. Excellent. Dn. Præsidem lib. 2. sect. 2. cap. 5. p. 733.* Et hujus quidem ratio in promtu esse videtur. Melius enim plures, eosq; doctrina insignes, (quales esse debent quorum consiliis in legibus ferendis utuntur Principes) quàm unum aliquem, quantumvis ingenio & doctrinâ clarum, quid justum injustumve sit animadvertere posse, haud immeritò visum fuit. Contra qui admisisset, etiamsi æquitatis speciem objecisset, infamiâ plectebatur. *Vide Bod. p. 243.* Præterea, hoc si judicibus inferioribus permissum esset, leges nullius essent ponderis, contra quas agere & judicare permissum foret.

39. Et ita hactenus fuit legum autoritas, quæ tunc exspirat, ubi vel obsolescunt, hoc est contrariis populi moribus tolluntur. Liebenthael *Exercit. XII. th. 35.* Quod factum fuit plerisq; XII. tabularum legibus, vel abrogantur, hoc est, latis aliis legibus tolluntur. *Videatur* Liebenthael *d. l. Schönbornerus lib. 3. Polit. Cap. IX.* Ita enim desinunt esse leges, & usu observari. Interdum tamen tota lex

ta lex non tollitur, ſed pars ejus autoritatem ſolummodò amittit, quod derogari interdum primæ aliquid adjicitur, quod ſubrogari, nonnunquam ex prima aliquid mutatur, quod abrogari vocant. *Vide Ulpiani frag. ex recenſione J. Pacij tit. 1. §. 2. & Liebenthael loco ſuperiore.* Jus abrogandi leges penes eos eſt, penes quos ferendi. Abſoluta enim ferundarum legum poteſtate qui gaudet, hujusmodi etiam leges in publicum producere poteſt, quæ à prioribus prorſus diſſentiant. Cùm verò obedire utrisq; cum ſumma impoſſibilitate ſit conjunctum; ſequitur indè abrogari hac ratione priores, & poteſtatem hanc penes eum reſidere, qui poſteriores tulit.

40. Illud hic apud Politicæ rei ſcriptores dubitatione non caret, an omninò abrogandæ ſint leges, an verò minus? Sunt qui affirmativæ calculum adjiciant. Nec deſunt qui negativæ patrocinium ſuſcipiant. *Cleon. ille apud Thucididem:* Melius habere eam civitatem aſſeruit, quæ conſtanter malis legibus quàm quæ bonis uteretur, ſed ita, ut earum vicem exciperent ſubindè novæ. Cùm enim legem juſtam eſſe oporteat, injuſtum herclè videtur, eam tollere. Diſcrimine præterea non vacat hæc res, & ſæpè hanc mutationem ſeditionibus ortum dediſſe ſatis manifeſtum eſt. Pertinere huc videtur Lycurgi factum, qui cùm Delphos profectus eſſet, & jure jurando obligaſſet civitatem, fore ut leges ejus nulla parte mutarent, antequam reverteretur, perpetuum exilium egit. *Juſtinus lib. tertio.* Atq; ita legibus ſuis æternitatem dedit, cùm videret quanta malorum ſeges ab earum mutatione pronaſceretur. Solon quoq; Athenienſis haud diſſimili conſilio Athenienſem populum jurejurando adegit, ut leges à ſe latas ſtabiles eſſe paterentur annos centum. *Plutarch. in Solone, Juſtinus lib. ſecundo.* Exiſtimabat quippe haud facilè tunc mutaturos

D

ros Athenienses leges, quibus assuevissent, cùm id cognitũ haberent, quàm firmo talo eorum Respublica innixa fuisset, ubi harum legum curam habuisset. Vid. arg. nonnulla alia *apud Reinking. lib. 2. Class. 2. cap. 5. n. 14. 15. 16. 17. 18. 19.*

41. Cùm autem fieri non possit, ut eædem leges Reipublicæ diversis temporibus conveniant, & salus civitatis scopus ille sit, ad quem collimare leges æquum est, abrogandæ eæ nonnunquam sunt. Quemadmodum enim alia nascentis Reipublicæ, alia jam optimæ constitutæ, alia in ruinam vergentis facies est, ita etiam alias postulant leges. Crescentis Reipublicæ mitiores, quò plures alliciantur; Constitutæ verò & robur suum jam assumentis severiores esse oportet. Non negligendum hoc rebantur Romani. Eorum autor Romulus, sub initium imperij, lucum, qui in proximo urbis erat, Asylum faciebat, & improbis hominibus perpetrati criminis veniam dabat. *Vide Florum rerum Rom. cap. 1.* Deinceps Numa Pompilius sceleribus impunitatis spem adimebat, & eò ferocem populum redigebat, ut quod vi & injuria occupaverat imperium, religione atq; justitia gubernaret. Successere deinde severæ 12. Tabularum leges, & hâc ratione omnia ferè vitia tum temporis sublata fuere.

42. Nullius ponderis est, quod contra in medium profertur, justam esse oportere legem, injustum ergò esse eam abrogari. Fieri enim potuit, ut Lex eo tempore, quo lata est, justissima esset, dehinc ab iniquitate non sit immunis. *Reinking lib. 11. Classe 11. cap. 5. n. 16.* Nec in eo quidem aliquid periculi est, quod rarò feliciter cedat ejusmodi mutatio, sed plerumq; seditionibus materiam ministret. Modò enim ita comparatæ sunt veteres leges, ut Reipublicæ commodum impeditum eant, novæ verò ut è civitatis salute sint, nihil quidem hujusmodi metuendum est. Nisi for-

fortasse summæ rerum præfecti impetu rem agant. Quemadmodum Agis ille Lacedæmoniorum Rex, qui cum receptam sua ætate consuetudinem, quæ legis vim jam pridem assumsisse videbatur, abolere, & veterem Lycurgi disciplinam restituere vellet, cùm primum quidem omnes civium tabulas & cautiones uno incendio comburi juberet, & deinceps etiam modum tenere nesciret, non solùm frustrà fuit, sed vitam etiam amisit. Improbi enim cives illum in carcere suffocari jusserunt. *Plut. in Age.*

43. Non tamen facilè nisi urgente extrema necessitate priscæ leges abrogandæ sunt. Assuevit enim iis parere populus, qui antequam non ita pridem latis obedientiam præstare discat, pœnis adigendus est. Veneranda insuper apud omnes est antiquitatis memoria, & plus prudentiæ, plus integritatis, antiqui legislatores, plus utilitatis latæ ab ijs leges habere videntur. Hinc Locrenses eum, qui novæ legis ferendæ autor esset, collo in funem immisso exponere jubebant, quod è reipublicæ salute esse putaret, si non fuisset lex ad populi palatum, temeritatis pœnam laqueo luebat. *Vide* Ciebenthael *Exercit. XII. Quæst. 2. Schönborn. lib. III. cap. 9.* Satius ergò est pati primum sensim exolescere leges, dein easdem secutà abrogatione tollere. Ita Romanos cum legibus duodecim tabularum egisse constat. Cùm enim diuturna jam oblivione sepultæ essent plurimæ earum leges, Æbutia rogatione leges 12. tabularum insusitatæ, quæ sua vetustate jam contabuerant, abrogatæ sunt. *Bod. lib. 4. de Republ. cap. 3. p. 667. Agellius lib. XVI. cap. X. Paulus Manutius libro de Legibus Romanorum p. 202.*

44. In earum verò legum, quæ abrogantur, numerum venire non possunt, vel quæ à Deo originem ducunt, vel quæ Fundamentales sive Imperij leges vocantur, vel quæ naturali ratione nituntur. Sed eæ duntaxat, quæ so-

summodò civitatis alicujus statum concernunt. Divinis enim & Naturæ legibus subjecti etiam sunt, qui primas in gubernanda Republica tenent. Eam verò legem, cui subjectus aliquis est, idem abrogare nequit. Fundamentalibus verò sive Imperij legibus Reipublicæ salus innititur; fulcra ergò hæc convellere, quid aliud est nisi turbare publicam salutem. Mutari ergò non debent, nec possunt salva fide & illæsâ Jurisjurandi religione, qua sanctius Viris Principibus nihil esse debet.

45. Pergimus hinc ad æquitatem. Quemadmodum ergò ijsdem circumstantiis, in lege expressis, manentibus, legis scriptæ normam sequimur; sic æquitatis præcipue cura esse debet magistratui, ubi circumstantiæ diversum suadent. Neq; enim etiam in Prudentissimum Legislatorem ea ingenij vis cadere potest, ut ejusmodi leges ferat, quæ ob universalitatem non alicubi deficiant. Hinc æquitatem postulat ipsa justitia. Est verò hæc diversa pro circumstantiarum varietate. Vel enim Personæ contra leges admittentis dignitas, & in Rempublicam merita, vel tempus, vel alia etiam ejus rationem habendam esse monent. Si enim contra eandem legem maximæ dignitatis & plebeiæ sortis homo admitterent, eademq; utriq; perpetuò decreta esset pœna, plus certè ignominiæ & inde plus doloris ad illum, quàm ad plebeium perveniret. Quo nihil fermè iniquius esse potest. Ne verò iniquitas locum in lege habere possit, æquitatem adhiberi, & ea ratione sensus non verborum legis rationem haberi placuit.

46. Temporis insuper & causæ habenda est ratio, propter quam lata est lex. Ea enim ubi cessat, æquitati potiores dandæ sunt partes. Fieri enim potest, ut civitate obsidione cincta lex sit proditionis metu, ne quis vallum cõscendat nisi forte ductus ad custodiam ejus loci; secus qui fecerit, capitali pœna plectatur. Dehinc ubi remiserit belli tem-

li tempeſtas, aliquis admiſſi contra legem criminis reus agatur, non ſubitò capitis pœnâ in ipſum animadvertendum eſſe videtur. Neq; enim pacatis undiq; rebus aliquid à proditione metuendum fuit periculi. Nec legis alia eſt ſententia. Sed vel incuriâ legislatoris, vel quod putaret ſatis manifeſtum eſſe, eò non pertinere legis verba, omiſſa fuit hæc legis ipſius explicatio.

47. Plurimæ etiam aliæ occurrunt circumſtantiæ, quibus accedentibus legis ipſius verba obſervare velle, eſſet contra earum mentem agere. Ut ſi alicubi lege cautum eſſet, ne teſtamentum jure ſubſiſteret, niſi ſeptem teſtium auctoritate & ſigillis munitum; contingat autem tres ſaltem vel quatuor adhibitos eſſe; idque tempore peſtis, urgente graviſſimo neceſſitatis telo: Legis verbis hic inſiſtere, & ſuperſtitioſa relligione ab ijs diſcedere nolle, maxima cum iniquitate eſſet conjunctum. Nec enim ipſe legislator ſi adeſſet, aliud aſſereret, quam legem in eam ſententiam nullo modo eſſe trahendam. Ita cautum eſt omnium ferè gentium legibus, depoſitum ut reddatur. Sin verò uſu veniat, ut furioſus vel ebrius depoſitum apud alium gladium nixus autoritate hujus legis repetat, nemo hercle, qui ſani ſit cerebri, affirmare audebit, eò etiam pertinere legis hujus verba, cùm fieri facillimè poſſet, ut eò abuteretur ad ſuam vel aliorum pernitiem.

48. Æquitatis verò cura ad omnes pertinet, qui jus dicunt, ſive ſint majores, ſive inferiores magiſtratus. Nec eſt, quod aliquis objiciat, inferiores magiſtratus infamia plecti, ſi à lege diſcedant. Diſcedere verò à lege, qui normam legis & verba non ſequuntur. Quod faciunt illi, qui æquitatis rationem habent. Non enim à lege diſcedunt, qui verba ipſius relinquunt, ſed qui contra legis mentem pronunciant. Hinc infamiæ pœna illis decreta eſt, qui cum

ſententiam ipſarum legum perſpectam haberent, nihilominus tamen ab ea diſceſſerint. Qui verò æquitatem ſectantur, legum ſententiam non infringunt, ſed potius cõfirmant. Illud ſolummodò agunt, ut quod lege prætermiſſum vel non ſatis aperte cautum eſt, addant. Nec ita tamen interpretatio legis ad ipſos pertinet, quæ ijs adempta eſt theſ. 19. Ubi enim adeò ambigua ſunt legis verba, ut in plures ſenſus non ſine ratione trahi poſſint, Principis interpretationem lex deſiderat. Æquitas verò tum demum locum habet, ſi ita comparata ſit, ut de ejus ſententia facilè homini non prorſus hebeti conſtare poſſit.

49. Reſtat conſuetudo, quam inter leges non ſcriptas plurimi referunt. Nos eam plerumq; legem præcedere aſſerimus, idem cum lege eſſe negamus. Probationem hujus noſtræ aſſertionis ex ipſa Definitione petimus. Lex eſt juſſum ſupremi Magiſtratus. Conſuetudo verò juſſum non eſt. Nullibi enim requiritur, ut conſuetudo jubeatur à Magiſtratu; ſatis eſt ſi ipſo non diſſentiente introducta eſſe probetur. Ergò nec legis nomen meretur. Quin potius ubi jubetur illud, quod antea conſuetudine fuit receptum, deſinit eſſe conſuetudo, & legis nomen aſſumit.

50. Hac ipſa tamen tolli lex poteſt. Quanquam enim populi mores ſua jam vetuſtate nitentes conſuetudinis nomen ferant, & ita abrogandæ legis poteſtas, quæ in Monarchia quidem Principi, in Ariſtocratia Proceribus debetur, transferri ad populum videatur: nihil tamen hinc decedit Majeſtati ejus, qui ſummæ rerum præeſt. Ipſo enim non diſſentiente, non contradicente, ſed conſenſu ſuo accedente, cõſuetudo vires obtinet. Et hac ratione nec ipſo invito quidẽ leges ita autoritatẽ amittunt, ſed probante etiã. Neq; enim ex Majeſtate ſemper Imperantis eſt, ſubito impetu leges tollere, quas perſpexerit non eſſe ex Reipublicæ utilitate.

tate. Minuit enim hoc ipsum apud vulgum prudentiæ famam, & magni etiam viri ita sæpissime autoritatis jacturam fecerunt. Hinc ergò occultè gerenda hæc res, & consuetudine hujusmodi antiquandæ leges.

51. Danda tamen sedulò opera, ne facilè novæ consuetudines inferantur in eam Rempublicam, quæ optimis legibus diutissimè salva exstitit. Tunc enim plerumq; nocent, & ad evertendam ipsarum legum autoritatem comparatæ sunt. Unde apud Persas capitale fuit, invehere peregrinas consuetudines. *Antonius de Guevara Horol. Princip. lib. III. cap. II. p. 448. Et Plinius quadam ad Scaurum Epistola.* Et tantum quidem etiam de Consuetudine. Essent quidem plurima adhuc vel obiter saltem tangenda, sed pedem hic figimus; neq; enim nostri nunc instituti est fusiùs hæc evolvere, & Disputatiunculæ modum excedere. TANTUM!

Ad Politissimum

Dn. RESPOND. harum non malè scriptarum thesium autorem.

ET facies, studiumq; tuum, moresq; modesti
Non paucos possunt conciliare tibi.
Hoc ubi pergis iter Jovaq; favore superstes,
Expectet magnum patria chara virum.

PRÆSES.

Ad Juvenem Præstantissimum

Dn Ericum Mauritii J. U. Studiosum solertissimum, Inquilinum & commensalem suum publicè de Legibus disputantem.

PRostat in emporio Sapientia plurima nostro,
Exponit merces docta Minerva suas.
Eusebie præcepta Dei panditq; docetq;
Gaudeat ut purà mente fideq; coli.

Astræa

Astrææ immensi perplexa volumina Juris
Explicat, & justâ corrigit arte forum.
Morborum causas Meditrina ostendit & usum
Herbarum, sanans quæve sit herba nocens.
Philosophis rerum varias exponere causas
Et quæcunq; latent abdita, cura vigil,
Quatuor ut primum genitalia corpora gignant,
Terrarum quicquid maximus orbis habet;
Utq; sui radios Deus in re sparserit omni,
Quam natura suo contegit alma sinu.
Hoc in mercatu linguæ facundia, Virtus,
Doctæ mentis opes, Fama paranda venit,
Ne simus moles & pondus inutile terræ,
Queis tanquam indignis laurea nulla datur.
Ergo quorum thyrso percussit pectora laudis
Spes acri, ponant tempus in arte suum,
Solerti dextrà versantes texta librorum
Undiq; quos prodit docta caterva Sophûm.
Id dum Mauriti facis, & commercia grata
Jungis cum Musis, grator amande tibi.
Perge ita, nam facilis tibi nil natura negavit,
Sed tribuit largas more parentis opes.
Fervidus est animi vigor, & quæ linquit inausum
Divitis ingenij vis operosa nihil.
Immo Creatorem propius rerumq; parentem
Cernere, non dubij pectoris ardor adest.
Exopto quas artis opes tibi sancta dederunt
Numina, quas merces colligis atq; paras,
In patria decus inq; tui laudem undiq; cedant,
Ut sis mercator sedulus atq; bonus.

Boni ominis & testandæ benevolentiæ ergo scribebat
Johannes Haberlandt / Brunovicensis
Sch. Witteberg. R.

BIBLIOTECA NAZ. V. EMANUELE ROMA